

פרשת וישלח

בענין הריגת אנשי שכם

ויהי ביום השלישי בהיותם כאבים ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו ויבאו על העיר בטח ויהרגו כל זכר: (בראשית פרק לד, כה)
המפרשים מתקשים בהיתר של שמעון ולוי להרוג אנשי שכם, וממה נפשך אם היה להם היתר, אז למה יעקב אבינו ע"ה כעס עליהם.

ב"נ שחבל בעצמו

והנה המשך חכמה מפרש שהם היו מחויבים מיתה משום שעברו על איסור, בזה שמלו עצמם בלי שהיו מחויבים במצות מילה. וז"ל אפשר כי בן נח נצטווה שלא לחבול בעצמו, וכתוב (בראשית ט, ה) "אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש". אך אם כיוונו לשם שמים, הלא נתגיירו. אך המה לא נתכוונו לגירות, רק לקחת נשיהם ומקניהם, וחבלו בעצמם שלא כדין, ודו"ק.
מה שנוקט המשך חכמה כדבר פשוט שב"נ מוזהר על איסור חובל, ואפילו חובל בעצמו, יש לדון בו טובא. דהנה במס' סנהדרין (נח, ב) כתוב עכו"ם שהכה ישראל חייב מיתה, משמע דווקא אם הכה ישראל אבל אם הכה לעכו"ם לא. אבל עי"ש בחי' הר"ן (שם) שדן דאולי גם אם הכה ב"נ חייב, והטעם הוא שהרי הסיבה שחייב מיתה משום דהוי כגוזל, דמה לי גזל ממנו מה לי גוזל גופו, א"כ אפילו חובל ב"נ אחר נמי חייב. (עי"ש שבסוף חזר בו) אבל אפילו לפי הר"ן נראה לכ' דאינו חייב אלא א"כ הכה לאחר, אבל החובל בעצמו פטור, שהרי יסוד החיוב לפי הר"ן הוא שגוזל, א"כ לא שייך לגבי עצמו, שאינו חייב אם "גוזל" עצמו. ואין לומר דאין אדם בעלים על גופו כמש"כ הרדב"ז (סוף פרק יח מהל' סנהדרין) שהרי הר"ן שם נוקט שאסור לחבול משום שגוזל גופו, הרי שחולק על הרדב"ז, דלפי הרדב"ז אין כאן גזל כלל, שהרי הגוף לא שייך לאף אחד.

שיטת הרמב"ן שמצות דינים כולל גם דיני חובל

אבל עי' ברמב"ן בפרשתינו שכ' שמצות דינים כולל כל דיני חו"מ. ועי"ש שגם חובל בחבירו נכלל, וכ' שחייב מיתה אם עובר עליו. א"כ זה רואים כדברי המשך חכמה, שב"נ חייב בחובל. אבל גם לדבריו יש לדון, דאולי רק לאחרים חייב, אבל לא בחובל בעצמו, וכן מסתבר שהרי לפי הרמב"ן איסור חובל נכלל בדיני חו"מ, שהם דינים שבין אדם לחבירו, א"כ אם חבל בעצמו יהיה פטור.
ועי' במנ"ח (מצוה מט) שהעיר על הרמב"ן מסוגיא דסנהדרין הנ"ל שמשמע שרק הכה ישראל חייב, ורצה לחלק בין חובל להכאה, שלעכו"ם אינו חייב עד שיחבול בו, ובישראל חייב אפילו הכאה בעלמא. אבל בסוף דוחה החילוק. אבל נר' שזה באמת החילוק, בפרט אם נאמר שהרמב"ן נוקט שחייב "דינים" לב"נ היינו דינים שלנו, א"כ "חובל" שהרמב"ן מדבר עליו היינו חובל ממש, ולא הכאה בעלמא, שאצלינו אין חיוב חובל אלא בהוצאת דם.

דרך נציין

עיקר דברי המשך חכמה צריכים עיון רב שהרי כ' הר"מ (פ"ה מהל' חובל ומזיק הל' א) וז"ל אסור לאדם לחבול בין בעצמו בין בחבירו, ולא החובל בלבד אלא כל המכה אדם כשר מישראל בין קטן בין גדול בין איש בין אשה **דרך נציין** הרי זה עובר בלא תעשה, שנ' (דברים כ"ה, ג) לא יוסיף להכותו, אם הזהירה תורה שלא להוסיף בהכאת החוטא קל וחומר למכה את הצדיק.

ועפ"י פסק בעל אגרות משה שמותר לעשות ניתוחים שאין בהם משום רפואה, אלא בשביל יופי וכדומה, א"כ כאן שעשו בשביל להתחתן א"כ אין זה דרך "נציון".

קיום מצוות בגוי

עוד יש לדון עפ"י מש"כ הר"מ (פ"ג מהל' מילה הל' ז) שאע"פ שאסור למול גוי לרפואה, (אם לא במקום שיש חשש איבה) אבל אם הגוי רוצה למול בשביל לקיים מצות מילה מותר. ודלא כמו שהבין הגר"מ פיינשטיין זצ"ל, שכוונת הר"מ במל לשם גירות, אבל בלא"ה אסור שאין גוי מקבל שום שכר בעשיית המצוות. וזה שכ' הר"מ בפיה"מ (פ"ג דמס' תרומות מ"ט) דיש לו מצות תרומה ולכן תרומתו תרומה, זה דווקא מצוות כמו צדקה ותרומה, שמצינו שנבוכדנצר קיבל שכר על צדקה אבל לא בשאר מצוות. אבל כבר הארכנו במקום אחר להוכיח מדברי הר"מ בשו"ת (מהדורת מכון ירושלים סי' סו ובמהדורת מקיצי נרדמים סי' קמח) שכ' בפירוש שהטעם שמותר למולו משום שמקבל שכר כאינו מצווה ועושה, על המצוות שהוא עושה. וע"ע בר"מ (פ"י מהל' מלכים ה"י) שאין מונעין גוי מלעשות מצוה אם עושה לקבל שכר. ועי' ברדב"ז שם ואכמ"ל. א"כ אם אנשי שכם מלו הרי קיימו מצוה, א"כ איך אפשר לומר שעברו על איסור חבלה. ואולי י"ל שתלוי האם מצוות צריכות כוונה, דהם הרי לא התכוונו למצוה אלא כדי שיוכלו להתחתן עם בנות יעקב, אז למ"ד מצ"כ יעברו על איסור חבלה.

גר שמל ולא טבל

והנה כ' הרדב"ז (פ"ט מהל' מלכים הל' יד) שאנשי שכם מלו לשם גירות. ועי"ש שבזה מיישב קושייתו למה יעקב אבינו ע"ה כעס על שמעון ולוי, הרי לדברי הר"מ הם היו חייבים מיתה, משום שלא דנו את שכם וחמור על זה שעברו על איסור גזל. ותי' שהם נימולו לשם גירות, א"כ הם כקטנים שנולדו, ולא חייבים על מה שעברו כשהיו גוים. ויש להעיר על דבריו שהרי קי"ל גר שמל ולא טבל כאילו לא מל, ולא מצינו שהם טבלו א"כ איזה גירות יש כאן.

ואולי הרדב"ז הולך פה לשיטתו, דבשו"ת רדב"ז (חלק ג סימן תעט) נשאל לענין מעשה, בגר שמל וחלה, ושהה ימים ולא טבל, ונגע ביין אם אסרו, וכן אם מזמנין עליו או מצטרף לעשרה ואם קדש אשה אי חיישינן לקדושיו, אם הוא עדיין בלתי ישראלי או ישראלי לכל דבריו. הרדב"ז דן באריכות ומכריע דעדיף טפי מל ולא טבל מגר תושב, מכמה טעמי חדא דגר תושב לא קבל שום מצוה ממצות ישראל, וזה קבל עליו מקצת מצות קלות וחמורות. ומ"ש הר"ן ז"ל שאינו מקבל אלא לאחר טבילה ליתא דנהי דלא מיענש עליהו, אלא עד לאחר טבילה, אבל מהשתא קבלינהו עליה. ותו דגר תושב לא מל, וזה כבר מל ויצא מטומאת העכו"ם. ותו דגר תושב לא קבל עליו דת ישראל וזה כבר קבל עליו להיות כמונו, אלא שנאנס ולא היה יכול לגמור הדבר. ומכל הני טעמי אני אומר דאפילו למאן דאית ליה גר תושב אוסר היין, במגעו מודה הוא בגר שמל ולא טבל. אבל מסיים הרדב"ז דלענין להצטרף לכל דבר שבקדושה, ולענין אי חיישינן לקידושיו, הדבר ברור שאינו כישאראל לשום דבר. דקייל"ן מל ולא טבל כאילו לא מל. **אלא שיצא מכלל עכו"ם שמצוה להחיותו**, ואין מגעו ביין טמא, **ולכלל ישראל לא בא עד שיטבול** ודברים ברורים הם. הרי לן שס"ל לרדב"ז שגר שמל ולא טבל יצא מכלל עכו"ם.

אבל עכ"פ לדבריו פשוט שאין כאן חובל שגוי שבא לגייר ומל עצמו אינו עובר על איסור חבלה.

דברי החת"ס שבזה נחלקו שמעון ולוי ושאר אחים

ועי' בחת"ס שמפרש שבזה גופא נחלקו שמעון ולוי עם האחים, ששמעון ולוי סברו שלא התכוונו באמת לשם גירות, אלא כדי לינשא א"כ אין כאן גירות ולכן הרגו אותם. אבל שאר האחים סברו שבאמת נתגיירו, א"כ אישתני דינם ופטורים ממיתה. ובזה מסביר שאע"פ שהאחים לא השתתפו

בהריגת אנשי שכם אבל אח"כ הצטרפו בביזת העיר, והטעם משום שסברו שבאמת התגיירו וקי"ל שגר שמת נכסיו הפקר.

ועי"ש שמבסס דבריו על דברי הרמב"ן, שמסביר ששמעון ולוי סברו שאין הברית אשר נמול נחשב בעיניהם למאומה, כי היה להחניף לאדוניהם, אבל יעקב אבינו ע"ה כעס עליהם ש"אולי ישובו אל ה', והרגו אותם חינם". ולא ברור אם כוונת הרמב"ן לגירות ממש או לכריתת ברית בעלמא. אבל עי' בדבריו לפרשת ויחי (מט,ה) שכ' וז"ל כי הם לא חטאו להם כלל ובאו בברית ונימולו, ואולי ישובו אל ה' ויהיו כולם בכלל אנשי בית אברהם. ויהיו כמו הנפש אשר עשו בחרן. משמע דכוונתו לגירות ממש שהרי בחז"ל כתוב שאברהם גייר האנשים.

מילה כאות

ועי' בחי' הרי"מ פ"א מחודש שנתחייבו מיתה משום שאלו עצמם, והרי מצות מילה היא "אות", א"כ כמו שעכו"ם ששבת חייב מיתה, משום ששבת מקרי אות, ה"נ אם מל עצמו חייב מיתה. דבריו צע"ג שהרי יש לנו גמרא ור"מ שעכו"ם ששבת חייב מיתה, ועכו"ם שלמד תורה חייב מיתה, ועכו"ם שהכה לישראל חייב מיתה, ולדבריו למה אין עוד גמ' שעכו"ם שמל חייב מיתה. עוד ק' שזה נגד ר"מ מפורש שהזכרנו לעיל, שגוי מותר למול לקבל שכר. עוד העיר התלמידים לדבריו גם אם הניח תפילין יהיה חייב מיתה דגם תפילין מקרי אות.

מצות דינים

לגבי עיקר הקושיא עי' ר"מ (פ"ט מהל' מלכים הל' יד) שמסביר מה זה מצות "דינים" בב"נ. וכ' וז"ל שחייבין להושיב דיינין ושופטים בכל פלך ופלך, לדון בשש מצוות אלו. ומוסיף שם הר"מ שמפני זה נתחייבו כל בעלי שכם, שהרי שכם גזל והם ראו וידעו ולא דנוהו. וז"ל וכיצד מצווין הן על הדינין, חייבין להושיב דיינין ושופטים בכל פלך ופלך לדון בשש מצוות אלו, ולהזהיר את העם, ובן נח שעבר על אחת משבע מצוות אלו יהרג בסייף, ומפני זה נתחייבו כל בעלי שכם הריגה, שהרי שכם גזל והם ראו וידעו ולא דנוהו, ובן נח נהרג בעד אחד ובדיין אחד בלא התראה ועל פי קרובין אבל לא בעדות אשה ולא תדון אשה להם.

קושיית הרמב"ן על הר"מ

ועי' בפ"א רמב"ן עה"ת שהשיג עליו דא"כ למה יעקב אבינו ע"ה כעס עליהם, הרי יעקב אבינו ע"ה עצמו היה מחויב להרגם, ואם הוא פחד למה כעס על שמעון ולוי שעשו מה שצריכים לעשות. עוד השיג דאין מצות דינים להושיב דיינים לבד, אלא שכולל ג"כ דיני גניבה ואונאה ועושק ושכר שכיר ודיני השומרים ואונס ומפתה ואבות נזיקין וחובל בחבירו ודיני מלוה ולוה ודיני מקח וממכר וכיוצא בהן, כענין הדינים שנצטווה ישראל. ובכלל המצוה ג"כ להושיב דיינים, אבל מי שלא דן אינו נהרג, שעל ביטול עשה אינם נהרגין דרק "אזהרתן" זו היא מיתתן" אמרו חז"ל דהיינו עבירת הלאו. וז"ל ועל דעתי הדינין שמנו לבני נח בשבע מצות שלהם אינם להושיב דיינין בכל פלך ופלך בלבד, אבל צוה אותם בדיני גנבה ואונאה ועושק ושכר שכיר ודיני השומרים ואונס ומפתה ואבות נזיקין וחובל בחבירו ודיני מלוה ולוה ודיני מקח וממכר וכיוצא בהן, כענין הדינין שנצטוו ישראל, ונהרג עליהן אם גנב ועשק או אנס ופתה בתו של חבירו או שהדליק גדישו וחבל בו וכיוצא בהן. ומכלל המצוה הזאת שיושיבו דיינין גם בכל עיר ועיר כישראל, ואם לא עשו כן אינן נהרגין, שזו מצות עשה בהם, ולא אמרו (סנהדרין נז א) אלא אזהרה שלהן זו היא מיתתן, ולא תיקרא אזהרה אלא המניעה בלאו, וכן דרך הגמרא בסנהדרין (נט ב):

[דרך אגב מדברי רמב"ן אלו יש לפשוט ספיקת הרמ"א, האם מצות דינים מחייב ב"נ בדינים שלנו, או שיהיה להם איזהשהו מערכת של דינים. עי"ש שתולה במחלוקת אמוראים בסנהדרין (נו,ב),

מאיפה נלמד מצות דינים, שאם נלמד מ"אלוקים" שנאמר ויצו "אלוקים" לאדם וכו', ונאמר אל "אלוקים" יבא וכו' אז חייבים בדינים שלנו. אבל אם נלמד מ"ויצו" אלוקים לאדם וכו', ונאמר כי ידעתיו למען אשר "יצוה" אז אין חיוב אלא שיהיה להם מערכת דינים. וברמב"ן משמע שחיוב דינים בב"נ, הם כמו הדינים שלנו. ולכן פירט כמה וכמה דינים שלנו, ועוד ממש"כ כענין דינים שנצטווה ישראל.]

ועי' שו"ת חת"ס ח"ו סי' יד שרוצה לומר שאין מחלוקת בין הר"מ לרמב"ן, דכו"ע מודים דב"נ חייב בכל מה שמנה הרמב"ן, אלא שלפי הר"מ נכלל באיסור גזל, ולרמב"ן בדינים. וזה חידוש נפלא שהרי כשהר"מ מביא שם בהל' ט' כל דיני הגזילה אינו מביא אלא גזלת ממון ונפשות כובש שכר שכיר ואכילת פועל בשעת עבודתו, משמע ששאר הדברים לא נכללו.

ועי"ש שרצה ליישב קושית הרמב"ן דעל שו"א"ת לא נהרגים, דאף שאין ב"ד ממיטים אותם אבל הם חייבים מיתה כמו עכו"ם ששבת, שכ' הר"מ שחייב מיתה (לשמים) אבל אין ב"ד ממיטים אותו, וה"נ בעובר בשו"א"ת. ולכן שמעון ולוי הרגו אותם שבאמת היו מחויבים מיתה, ומשו"ה יעקב אבינו ע"ה כעס שלא היה להם להכניס עצמם לסכנה אם לא היו מחויבים להרגם.

הסבר הרמב"ן בוויכוח בין יעקב לשמעון ולוי

וע"ע שם ברמב"ן שהוא מפרש שלא צריך לחפש רחוק למצא חיוב מיתה לאנשי שכם, שכולם היו עובדי ע"ז ומגלה עריות, אלא שאין החיוב מוטל על בני יעקב אבינו ע"ה להורגם. וכל הסיבה להרגם, לא היה אלא משום שרצו לנקום בהם על מעשה דינה. (משמע שההיתר להרגם הוא זה שהיו עובדי ע"ז, והסיבה שבאמת הרגום לא היה אלא לנקום בהם) ולכן יעקב אבינו ע"ה כעס עליהם, שלא היה להם להכניס את כולם לסכנה בשביל נקמה. וזה שיעקב אבינו ע"ה לא אמר להם כלום לפני זה אף שכנראה היה מסכים להם, שהרי היה שם בשעת שבני יעקב אבינו ע"ה ענו לאנשי שכם "במרמה". כבר כ' הרמב"ן שם שיעקב אבינו ע"ה חשב שביום שלישי למילה יכנסו לעיר בטח ויקחו את דינה ולא שיהרגו כל העיר.

תשלומי בושת

כ' באוה"ח הק' שהטעם שלקחו השלל משום שאנשי שכם היו מחויבים בתשלומי בושת. ומביא ר"מ שמשערים הבושת שנעשתה לכל המשפחה, וכאן אין ערך להבושה שנעשתה למשפחת יעקב אבינו ע"ה, ולכן היה מותר להם לקחת כל הכסף. ועי"ש שאע"פ שנהרגו א"כ פטורים מחיוב ממון מטעם קים ליה בדרכה מיניה. י"ל שאין פטור של קלב"מ בגוים. אבל אין זה דבר מוסכם. דיעו' בתוס' לעירובין סב, א שבאמת כ' כן. אבל בדעת רש"י שם רוצה רע"א (הובא בר"מ מהדורת שבת פרנקל) לומר שיש פטור קלב"מ גם בגוי. (אבל באמת צ"ע שרש"י כ' שם שאין חיוב השבה לגוי ש"והשיב" לישאל נאמר ולא לגוי. משמע שאין הטעם משום "קים ליה"). ועי' שו"ת חת"ס חלק חו"מ סי' צא שרוצה לתלות בספק של הרמ"א האם גוי חייב בדינים שלנו או בדינים שלהם, שאם זה דינים שלנו שפיר יש פטור של קים ליה אבל אם זה דינים שלהם מהכ"ת שיש פטור של קים ליה.